

Turkish Studies Historical Analysis

Volume 14 Issue 1, 2019, p. 137-139

DOI: 10.7827/TurkishStudies.14872

ISSN: 2667-5552

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Book Review / Kitap Kritiği

Article Info/Makale Bilgisi

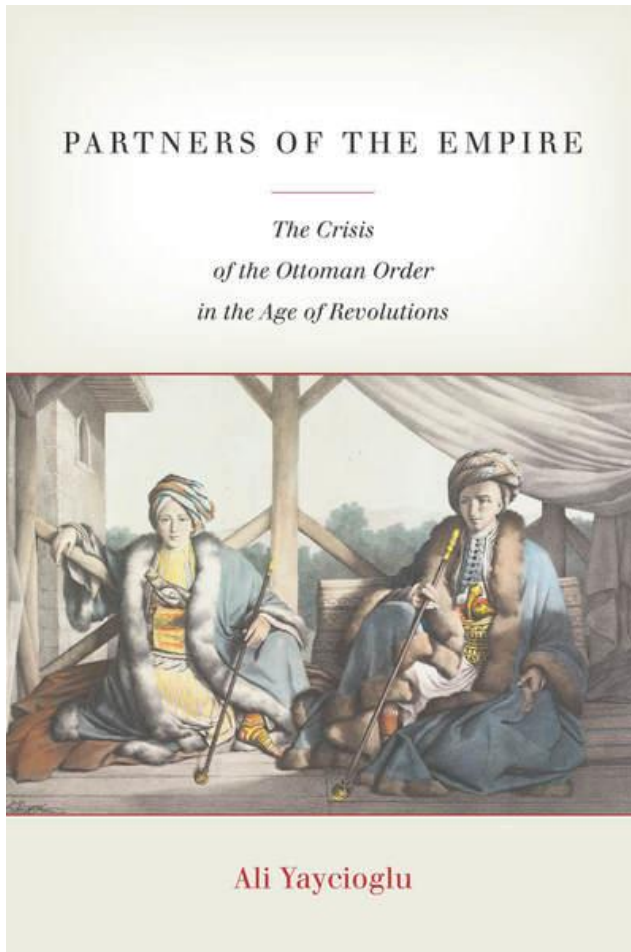
Received/Geliş: Ocak 2019

Accepted/Kabul: Mart 2019

This article was checked by iThenticate.

ALİ YAYCIOĞLU: PARTNERS OF THE EMPIRE, THE CRISIS OF THE OTTOMAN ORDER IN THE AGE OF REVOLUTIONS (İMPARATORLUĞUN ORTAKLARI: DEVRİMLER ÇAĞI'NDA OSMANLI NİZAMININ KRİZİ)

Nejla DOĞAN*

Doktora eğitimini Harvard Üniversitesi'nde tamamlayan Ali Yaycıoğlu'nun kaleme aldığı *Partners of the Empire, The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions* (İmparatorluğun Ortakları: Devrimler Çağı'nda Osmanlı Nizamının Krizi) adlı kitabı Stanford Üniversitesi tarafından geçen yıllarda İngilizce olarak yayımlanmıştır. Halen Stanford Üniversitesi'nin Tarih bölümünde öğretim görevlisi olarak görev yapan Yaycıoğlu bu değerli çalışmasında Osmanlı İmparatorluğu'nun 18. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyılın başına kadar geçirmiş olduğu dönüşümü ve iktidar mücadelelerini farklı bir yaklaşım ile ele almaktadır.

“Devrimler Çağı” (Age of Revolutions) başlığı ile bizlere Eric Hobsbawm'ın İngiltere ve Fransa devrimlerinin anlatıldığı eserini hatırlatan Yaycıoğlu, eserinde karşılaştırmalı bir analiz ile Osmanlı reformlarını anlatmaktadır ve III. Selim dönemini Avrupa'ya özgü olan ‘devrimler çağı’ terminolojisi ile özdeşleştirmiştir. Yazar, kitabının başlığını taşradaki hanedanların (ayanların) Osmanlı imparatorluğuna ortak olmaya çalıştığını

* Arş. Gör., Karabük Üniversitesi, E-posta: nejlad1@gmail.com

eserinde anlatan Şanizade Ataullah Efendi'ye dayandırmaktadır. Diğer bir deyişle, 16. yüzyıla nazaran 17. ve 18. yüzyıllarda hem merkezde hem de taşrada bu ortakların arttığını belirten yazar “*Partners of Empire*” (İmparatorluğun Ortakları) başlığının sahibinin Şanizade olduğunu vurgulamaktadır.

Genel olarak III. Selim dönemi ve reformlarına büyük yer ayıran Yaycıoğlu, 18. yüzyılın sonuna doğru imparatorlukta birçok ortağın olduğunu (ayanlar, yeniçeriler, ulemalar, saray çevresi gibi gruplar) ve bunların iktidar ile zaman zaman çatışmalarını veyahut ittifaklarını analiz etmeye çalışmaktadır. Diğer bir deyişle yazar, eser boyunca uzlaşma veya kriz mekanizmalarını anlatmaya çalışmıştır. Yazarın amaçlarından bir diğeri ise devrimler çağında Osmanlı İmparatorluğu'nu konumlandırmaktır. Bunu yaparken Osmanlı İmparatorluğu'nu Amerika ya da İngiliz ve Fransız devrimlerinin tarih yazıcılığı çerçevesinde değerlendirmekten kaçınıp Osmanlı'yı kendi reformları kendi terimleri içinde revize etmeye çalışmaktadır. Reformları global zeminde inceleyip dünyadaki benzer örnekleri arasındaki ilişkileri irdelemektedir.

Kitap giriş, beş bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Yazar, “*Empire: Order, Crisis and Reform, 1700-1806*” (İmparatorluk: Düzen, Krizler ve Reform, 1700-1806) adını verdiği birinci bölümde Osmanlı İmparatorluğu'nun 18.yüzyıldaki konumunu, askeri ve ekonomik krizlerin çözümü için Osmanlı'nın hazırladığı Nizam-ı Cedid de denilen reform dönemini incelemektedir. Taşra ve merkezdeki idari düzeni ve finansal bürokrasiyi anlattıktan sonra merkezdeki yaşama özellikle Yeniçerilere değinmektedir. Yeniçeriler, ayanlar ve diğer aktörlerin merkez ve taşra yönetimindeki rolleri ve doğrudan ya da dolaylı olarak sebebiyet verdikleri krizleri ele aldıktan sonra yazar reform hareketine değinmektedir. 18. yüzyıldaki kültürel, sosyal ve bilimsel alanlardaki gelişmeleri *Osmanlı Aydınlanma Dönemi* olarak adlandıran Yaycıoğlu, bu reformların bazılarının toplumun belli kesimleri tarafından, özellikle Yeniçeriler, bir tehdit olarak görüldüğünü ve ne Nizamı Cedidcilerin ne de reform karşıtlarının monolitik gruplar olduğunu; daha ziyade farklı koalisyonlardan oluştuğunu belirtmektedir.

“*The notables: Governance, Power and the Wealth*” (İleri gelenler: Yönetim, Güç ve Zenginlik) başlığıyla ele alınan ikinci bölümde 18. yüzyılın son dönemleri ve 19. yüzyılın ilk yıllarında taşranın ileri gelenleri (ayanlar ya da kocabaşılar) ile imparatorluk arasındaki ilişkiler irdelenmektedir. 18. yüzyıl boyunca güçlü olan taşra ileri gelenlerinin (Çapanoğulları, Yanyalı Ali Paşa ve Tirsinikli İsmail) finansal, yönetici ya da askeri roller üstlendiğini ve bu sınıfların merkez ile ilişkilerinde geçirilen dönüşümler anlatılmaktadır. Taşra ileri gelenlerinin İmparatorluk ile ilişkilerini memurdan ziyade hizmet verenler olarak tabir eden yazar, bu ilişkinin bazen uyum içinde bazen de düzene karşı çıkma şeklinde olduğunu belirtmektedir. Yazar, ayanların Osmanlı sistemine nasıl entegre olup kendilerini konsolide etmeye çalıştıklarını, müzakere ile kendi bölgelerinde nasıl güç elde ettiklerini, reformlar karşısında (Nizam-ı Cedid) duruşlarını önde gelen güçlü ayanlar üzerinden ele almaya çalışmaktadır. 18. yüzyıldaki ekonomik, sosyal-politik değişimler sonucu taşradaki ileri gelen ve nüfuz sahibi ailelerin güç elde ettiklerini ve yönetim sistemine dahil olmalarını detaylı bir şekilde anlatan Yaycıoğlu, 18. yüzyılın gerileme dönemi özellikle ekonomik çöküş dönemi olarak tabir edilmesine karşı çıkışını da taşradaki ileri gelenler örneğinden yola çıkarak analiz etmektedir. Kısacası 18.yüzyılın klasik çöküş söylemini makroekonomik performanslara dayandırarak eleştirmektedir.

“*Communities: Collective Action, Leadership and Politics*” (Toplumlar: Kolektif Eylem, Liderlik ve Siyaset) olarak adlandırdığı üçüncü bölümde yazar taşradaki elitlerin işlevlerine, onların seçim ve azillerinde rol oynayan halklara odaklanmaktadır. Ayanlar ve taşra konularına bu bölümde de devam eden Yaycıoğlu halkın ayanlar ile ilişkileri nedeniyle dolaylı olarak siyasette aktif hale geldiğini ifade etmektedir. Taşralarda merkezi otoriteyi sağlamak amacıyla Osmanlı merkez yönetimi tarafından 1760'lardan 1790'lara kadar çıkan fermanları ele alarak konuyu genişleten yazar ilerleyen kısımlarda ayan terminolojisi üzerinde durarak 18. yüzyılın ortalarından sonra kelimenin başka bir anlam taşıdığını ve bunu Rusçuk ayamı İsmail Ağa örneğinden yola çıkarak açıklamaktadır.

Kitabının ilk üç bölümünde 18. yüzyılın sonlarındaki Osmanlı toplum ve devlet yapısını anlatmaya çalışan Yaycıoğlu, “Crisis: Riots, Conspiracies and Revolutions, 1806-1808” (Krizler: İsyanlar, Gizli Anlaşmalar ve Devrimler, 1806-1808) başlığıyla ele aldığı dördüncü bölüm ile eserinin doruk noktasına ulaşmıştır. Yeniçeriler tarafından tahttan indirilen Sultan III. Selim’in yerine geçen kuzeni IV. Mustafa tarafından katledilişi, bu duruma karşı Alemdar Mustafa Paşa önderliğinde başlatılan isyan, Edirne Vakası, Sultan Mahmut’un kurtarılıp tahta geçirilmesi, İngilizler tarafından İstanbul’un işgal edilmesi, Bayraktar tarafından Nizam-ı Cedid reformlarının revize edilip hızlı bir şekilde uygulanması, 1808 Alemdar Vakası denilen isyanda sadrazamın hayatını kaybetmesi gibi başlıca olayların yaşandığı 1806-1808 yıllarını ele almaktadır. Yazar, reform yanlısı ya da reform karşıtı farklı aktörlerin sahnede olduğunu ve olayların basit bir ikilem olarak açıklanamayacağını (Yeniçeri vs. Nizam-ı Cedid), aksine olayların daha karmaşık olduğunu vurgulamaktadır.

“Settlement: The Deed of Alliance and the Empire of Trust (1808)” (Sözleşme: Sened-i İttifak ve Emniyet İmparatorluğu, 1808) adıyla ele aldığı son bölümde yazar Sened-i İttifak metninin orijinal versiyonunu İngilizce’ye çevirdikten sonra her bir maddeyi titizlikle yorumlamaya ve eleştirel okumasını yapmaya çalışmıştır. Senedi bir kefalet senedi olarak tanımlar ve imparatorluk bürokratları ile taşranın ileri gelenlerinin birbirlerine kefil olduklarını ve ayrıca Senedi İttifak’ın ne Magna Carta ne de merkezleşmenin işareti olarak gördüğünü belirtmektedir. 1806-1808 yılları arasında yaşanan dramatik olaylar sonucu Sened-i İttifak’ın ortaya çıktığını belirten Yaycıoğlu, senedin bazı maddelerinin Osmanlı anayasal düşüncesine önemli katkılarda bulunduğunu ve 1839 Tanzimat Fermanı ve sonraki anayasal gelişmelerin temelinde önemli rol oynadığını vurgulamaktadır. Osmanlı modernleşme sürecini Tanzimat ile başlatanların aksine Niyazi Berkes gibi birçok revizyonist tarihçinin de kabul ettiği demokratik hareketin kıvılcımlarını 18. yüzyıllarda aramak gerektiği savını kitabında derinlemesine incelemiştir. Senedin, merkez ve taşradaki siyasi aktörler arasında bir müzakere yolunu açtığına altına çizen Yaycıoğlu’na göre kaza ahalisinin demokratik pratiklere ortak olmasını kadı mahkemelerine yani kaza meclislerine ve ayanlık seçimlerine dayandırmaktadır.

Yoğun bilgi içermesi, hacimli olması (336 sayfa) ve farklı bölümlerden oluşmasına rağmen akıcı bir üslup ve konuların iyi organize edilmesi eserin takip edilmesini kolaylaştırmaktadır. Bu yapının mahiyeti kullanılan birincil kaynaklar ile daha iyi anlaşılacaktır. Yazar başta Türkiye olmak üzere Bulgaristan, Bosna, Viyana ve Fransa gibi Avrupa’nın farklı ülkelerindeki arşivlerden yararlanmıştır. Dönemin şerhiye sicilleri, seyahatnameleri, kronikleri, diplomatik kaynaklar ile birçok dilde yazılmış ikincil kaynakları eserinde kullanarak okuyucuya farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır.

Eserin sonuç bölümünde daha önce değinmediği bazı konulardan bahsetmesi kafa karıştırıcı gibi duruyor olsa da merkezleşme - adem²-i merkezleşme- sened-i ittifak gibi henüz detaylı incelenmemiş olan konulara büyük katkıda bulunmuştur. Osmanlı reformlarını “batılılaşmayı destekleyenlere karşı muhafazakar kesim” gibi eski bir tarih yazıcılığı söylemi olan bu ikilem çerçevesinden çıkaran yazar, bizlere “birçok grupların ve bireylerin” savaşı olduğu yeni bir resim sunmaktadır. Çalışma alanı bakımından ihmal edildiğini düşündüğümüz 18. yüzyıla büyük katkılar sunan bu eser bir an önce Türkçe’ye çevrilmesi gereken nadir eserlerden biridir.